

A NEMZET FOGALMÁRÓL

LENDVAI L. FERENC

Miskolci Egyetem, Filozófia Tanszék

A *nemzet* egyike a politikai filozófia azon fogalmainak, amelyek körül meglehetősen zűrzavar uralkodik. E fogalom gyakran nem is mint külön vizsgálódás tárgya, hanem csak mint az *állam*, vagy mint a *közösség* – esetleg ezzel kapcsolatban az *identitás* – vizsgálatának korrelátuma jön elő a politikai filozófiában. Nos, nem kétséges, hogy – amint rövidesen látni fogjuk – a nemzet fogalmának van köze a (politikai-territoriális) állam és a (nyelvi-kulturális) közösség fogalmához egyaránt, az identitás tudatosításában és megfogalmazásában pedig nyilvánvalóan alapvető szerepet játszik. Egyik kitűnő fiatal kutatónk nemrégiben, egy meglehetősen nyilvánosság előtt elhangzott előadásában, vitatkozva azon fölfogásokkal, melyek a nemzetet vagy a közös nyelv, vagy a közös állam megléte révén határozzák meg, így fogalmazott: „Svájcban nincs közös nyelv. A kurdoknak nincs államuk. Mégis van kurd vagy svájci nemzet. Ezért ma általánosnak mondható az az álláspont, hogy az egy nemzethez tartozó egyének ‘halmazának’ megállapításához elsősorban az egyének igen-igen nehezen megingatható belső meggyőződését kell figyelembe venni. A nemzeti azonosság kérdésében nem a tények, hanem a szubjektív meggyőzések és mítoszok az irányadók. /.../ Egy nemzet tagjai közösen rendezgetik múltjuk emlékeit, közösen dolgozzák ki és őrzik szimbólumaikat, tradícióikat.”¹ Mivel a jelzett álláspontban adott meghatározás vagy körülhatárolás – mely nyilvánvalóan szinonimákként kezeli a „nép” és a „nemzet” fogalmait -, az előadó szerint (és ne kételkedjünk a téma szakértőjének állításában) „ma általánosnak mondható”, nyilván célszerű lesz a vizsgálódásban ebből kiindulnunk. A nemzet eszerint olyan egyének „halmaza”, akik „közösen rendezgetik múltjuk emlékeit, közösen dolgozzák ki és őrzik szimbólumaikat, tradícióikat”, mely tevékenységük révén a „nemzeti azonosság” tudata alakul ki bennük, amely azonban nem tényeken alapul, hanem a

¹ Gálgó Gábor: „Nemzet és tudata”, előadás a Mindentudás Egyeteme c. előadás-sorozat és egyben tévé-sorozat keretében, v.ö. Hovanyecz László azonos című interjút: *Népszabadság* 2003. III. 14.

szóbanforgó egyének úgymond nehezen megingatható szubjektív belső meggyőződésén és mítoszain.

Csakhogy: ahhoz, hogy közös identitás-tudattal rendelkező egyének ilyesfajta közös tevékenységeket tudjanak folytatni, nyilván már előzőleg is valamilyen formában össze kell tartozzanak, hiszen nem-összetartozó egyének természetsszerűleg nem fogják közösen rendezgetni múltjuk emlékeit, s kidolgozni közös szimbólumaikat és tradícióikat. Az *identitás* olyan jellegzetes meghatározásainak és megnyilvánulásainak tehát, amilyenekkel – persze sok más egyéb identitás-képző tényező mellett – természetsszerűleg gyakran találkozunk, hogy ti. „én svájci vagyok”, „én kurd vagyok”, vagy hazai tájakról, hogy „én magyar vagyok”, illetőleg a régi szép időkben, hogy „ich bin ein Ungar aus Temesvar”, már előzetesen kell legyen valamilyen identitásképző alapjuk. A szubjektív belső meggyőzések valamint a mítoszok természetesen szintén tények, s ilyenként kell őket számbavenni, ám nem tekinthető tudományosnak az olyan eljárás, amely csupán regisztrálja a tényeket, s nem kísérli meg magyarázni is őket. A nemzethez való tartozás érzése lehet ugyan belső szubjektív meggyőzések és mítoszok átélése, ám alapjául mégiscsak valamilyen fajta – és hozzá képest már előzetesen adott – összetartozás illetőleg egység meglétének kell szolgálnia.

Ferdinand Tönnies idevágó elmélete szerint minden organikus *közösség* alapmintája a család illetve a ház(tartás). Ennek illetőleg a benne rejlő sajátos kapcsolatrendszereknek a módosulásai jelennek meg azután az olyan tradicionális közösségekben, mint a klán, a törzs, a nép, illetve a falu, a város, az ország. A közösségiség mindezen eseteiben, melyek legátfogóbb egységét a közös (nép)vallás és egyházszervezet adja, végső soron a közös származás és a közös lakóhely – vagy amint gyakran mondani szokták: „a vér és a föld” (Blut und Boden) – közössége az alap. Az emberek azonban nemcsak organikusan, de mechanikusan is kapcsolatba léphetnek egymással, s akkor éppolyan pozitív egységet, értelmes és hasznos *társaságot* tudnak létrehozni az egymásnak eredetileg idegen személyek között: viszonyrendszereiket ekkor a piac, a társadalom és az állam kategóriáival írhatjuk le.² Erre a tényre épült elméletileg az újkor

² Lásd Ferdinand Tönnies: *Közösség és társadalom* (német eredeti: *Gemeinschaft und Gesellschaft* /1887/), I. könyv. A „Gesellschaft” szó magyarul társaságot és társadalmat is jelent, a XIX. században a *bürgerliche Gesellschaft* kifejezést még mondták „polgári társaság”-nak. Tönnies elméletét itt némileg egyszerűsített formában adom elő.

valamennyi „társadalmi szerződés” elmélete, s ez jelenik meg Hegel *Jogfilozófiájában* is. Hegelnél a családból kilépő magánszemélyek a polgári társadalomban illetve annak rendjeiben kapcsolatrendszerekbe lépnek egymással, ám úgymond tényleges „igazságot és erkölcsiséget” csak azáltal kapnak, hogy tagjai az államnak, amelyben – bárhogyan keletkezett is eredetileg – egyesülésük szerződéssé lesz.³ Hegel ezzel nemcsak a családot mutatta be úgy, mint a polgári társadalomnak az e társadalmi viszonyokat logikailag megelőző sejtjét (aholis nyilvánvalóan másfajta viszonyok uralkodnak hogy úgy mondjuk a sejten belül, mint a sejtek között), de voltaképpen minden a család mintájára alakult organikus közösséget a modern polgári társadalmat történetileg megelőző premodern viszonyokhoz tartozónak nyilvánított – amint annak természetesen Tönnies is a tudatában volt. E kétféle egységnek: a tönniesi közösségnek és a hegeli szerződésnek a szerveződési elveit és lényegi ellentétüket már az antikvitásban jelezte a korábbi törzsi hagyományokat erősebben őrző görög *polisz* illetőleg a modern polgári-társadalmi viszonyokat és államiságot sok tekintetben megelőlegző római *res publica* rendszere, ezt a kétféle örökséget hagyva azután a keresztény Európára, pontosabban annak keleti illetve nyugati felére.⁴ Úgy látszik tehát, hogy az egység, melyet a nemzeti közösség alapjaként keresünk, vagy a vér és a föld, vagy az állampolgári szerződés összetartó egysége lesz – vagy pedig netán hol az egyik, hol a másik, illetve esetleg ez is és az is. És valóban: Tönniesnél a sajátos kulturális tradíciókkal bíró nép és ország, Hegelnél pedig a sajátos politikai individualitással bíró állam, kifelé mint *nemzetek* jelennek meg, egy harmadik kiváló német teoretikus pedig, Friedrich Meinecke, különleges elméleti kidolgozást adott az európai történelmi fejlődés jelzett különbözőségeinek, amikor megalkotta az államnemzet és kultúrnemzet különbségéről szóló elméletét.⁵

A nemzetek Meinecke szerint úgy foghatók föl első megközelítésben, mint nagy, történelmileg keletkezett és fejlődött

³ Lásd G.W.F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai* (német eredeti: *Grundlinien der Philosophie des Rechts* /1821/), 258 §.

⁴ V.ö. ezzel kapcsolatban az athéni törvényt, mely az athéni polgárjogot az athéni anyától való születéshez kötötte, *versus* azt a politikai szisztémát, amelyben mondjuk Pál apostol csak etnikailag zsidó, állampolgárilag azonban római.

⁵ Lásd Friedrich Meinecke: *Weltbürgertum und Nationalstaat* (1. kiad.: 1907) c. művének elvi részeit: I. könyv, különösen 1, részben 2. fejezet.

életközösségek, amelyeket közös lakóhely, közös leszármazás vagy keveredés, közös nyelv, közös szellemi élet, közös állami vagy föderatív berendezkedés kapcsol össze – ami azonban nem azt jelenti, hogy minden nemzetnek a fősorolt összes jellemzővel föltétlenül rendelkeznie is kellene vagy lehetne. „Minden körülmények között adva kell, hogy legyen valamely történelmileg kifejlődött szellemi közösség és ennek egy többé vagy kevésbé világos tudata” – hogy azonban ez min alapszik, Meinecke szerint másodlagos kérdés, melynek konkrét megoldása azután sokféle egyedi változatot mutat. Mégis megkülönbözteti azonban a két fő típust: a *kultúr nemzetet*, amelynek esetében a közösség döntően a közösen átélte kultúrjavakon (elsősorban valláson és egyházon), s az *állam nemzetet*, amelynek esetében a közösség döntően a – történelmileg kialakult – közös politikai alkotmányon nyugszik. A típusok azonban átmehetnek és át is mennek egymásba. Vannak olyan nemzetek, melyek szinte kezdettől állam- és kultúr nemzetek is (mint Franciaország és Anglia), egy állam nemzet elveszítheti állami létét és kultúr nemzetként a nemzeti vallás révén tarthatja fenn magát (mint az egyébként meg nem nevezett Lengyelország), s vannak kultúr nemzetek, melyek állam nemzeteti létre törekcszenek sikerrel (mint Németország és Olaszország). Létezhet állam nemzet kultúr nemzetek metszetében (Svájc), netán kultúr nemzet részeként (egy időben Poroszország, ma nyilván inkább Ausztria). Adott körülmények függvénye, hogy emberek egy sajátos csoportja, mint az elzásziak, melyik állam nemzethez tartozik és melyik kultúr nemzethez kíván tartozni – ennyiben jogos Renan tétele, miszerint egy nemzet létezése a mindennapos népszavazásban áll.⁶ Meinecke szerint tehát a nemzetek létezése nagyfokú flexibilitást mutat – a nemzetek történelmi kifejlődéséről általa mondottak azonban végül mégis határozottan egy irányba mutatnak. Eszerint mind a kultúr nemzetnek, mind az állam nemzetnek volt egy korai – premodern – fejlődési szakasza, amikor az állam nemzet még mintegy tartalom nélkül, a kultúr nemzet pedig mintegy vegetatív létezett. A nemzet kifejlődése éppen abban állt, hogy az államkeretek megteltek kulturális tartalommal, a

⁶ V.ö. Ernest Renan: *Qu'est-ce qu'une nation?* (1882). Renan az elzásziakkal kapcsolatban fogalmazta meg tézisét, akik 1789 óta folyamatosan – és így 1870/71-ben is – a francia nemzethez kívántak tartozni. Meinecke ellenvetése azonban éppoly jogos: az annakidején, 1648/81-ben erőszakkal meghódított Elzász nem feledte német gyökereit, s az 1871-et követő választásokon folyamatosan tendált a többség elérése felé az ún. „német párt”.

kultúrjavak pedig állami keretet találtak maguknak. Az államnemzet tényezői ösztönözték a kultúrnemzet kifejlődését, a kultúrnemzeti javak pedig az államnemzetét. A nemzet *modern* képződmény: kifejlődése összefügg a modern individualizmus kialakulásával. Hiszen korábban az egyén – mint Tönnies leírta – különböző premodern közösségekbe volt beágyazva, most viszont önálló individuum, aki – mint Hegel rámutatott – igényli a közösséget, s éppen ezt nyújtja neki a nemzet. Így Meinecke végső soron azt sugallja, hogy egy nemzet „normális” létezése végülis föltételezi mind a kultúrnemzeti, mind az államnemzeti létet.

Az államnemzet és kultúrnemzet fogalmait később gyakran értelmezték úgy, hogy az előbbi a nyugat-európai, az utóbbi a kelet-európai viszonyokra jellemző. A fentebbiekből látható, hogy ez az értelmezés Meineckétől valójában idegen: a nemzetek két fő típusát ő nem egymást kizáró ellentétekként, hanem inkább egymás kiegészítőiként, s főleg nem geopolitikai, hanem történelmi típusokként írta le. Ha tényleg igaz, hogy Nyugat-Európára az államnemzeti, Kelet-Európára pedig a kultúrnemzeti típus a jellemző, akkor ez csakis azt jelentheti, hogy az előbbi térség történelmileg modern, az utóbbi pedig premodern. Ám akárhány államnemzeti alakulatot tekintünk, annak törekvése a kultúrnemzetté válás, és akárhány kultúrnemzeti képződményt nézünk, annak törekvése az államnemzetté alakulás volt, mind Nyugaton, mind pedig Keleten. A különbség inkább a sikerben van. A svájci államnemzet egy többnyelvűen közös svájci kultúrát hozott létre, Jugoszláviának ez nem sikerült. Az ír nép nemzetté tudott válni, a kurdoknak ez bizony még hátravan. Nép és nemzet ugyanis nem azonosak: a nemzet, mint látjuk, *a modern politikai és intézményi közösséggé szervezett nép*⁷ Ezért szerveződött meg az amerikai és a svájci nemzet a maga függetlenségi- és polgárháborúival, a francia nemzet a nagy francia forradalommal és annak háborúival, a német nemzet pedig a nagy föderációs-egységesítő háborúkkal – és így tovább, a többi nemzet esetében is. (A modern magyar nemzet megszerveződése elválaszthatatlan az 1848/49-es forradalom és szabadságharc

⁷ Ezért a „nemzet” szó mindig behelyettesíthető a „nép” szóval, fordítva azonban ez nem áll. Például a „Mit kíván a magyar nemzet?” kérdés helyettesíthető ezzel: „Mit kíván a magyar nép?”, viszont „A magyar nép finnugor eredetű” kijelentés nem helyettesíthető ezzel: „A magyar nemzet finnugor eredetű”.

eseménysorától.) S ha nép és nemzet azonosítására mégis történtek ideologikus kísérletek Nyugaton is, ennek magyarázata abban rejlik, hogy a modern polgári korban a szuverenitást végső soron mindig népszuverenitásnak fogják föl, szemben a feudális időkkel, amikor a szuverén hatalma transzcendens megalapozással bírt. A polgári átalakulás, de különösen a forradalom radikális ideológusai ezért a népet mint politikailag megszervezett nemzetet állították az uralkodói hatalommal szembe. Ennek megvolt az előzménye már a rendi ideológiában is: a nemzetet eszerint a rendek összessége képviseli a fejedelemmel szemben – a magyar „szentkorona-tan” szerint például a korona a rendi nemzet megtestesítője.⁸ Most azonban *ethnosz* és *démosz* radikális azonosítására történik kísérlet: Sieyés abbé szerint a harmadik rend „minden”, képviselői tehát „nemzetgyűléssé” alakulhatnak, Saint-Simon szerint pedig a gallok leszármazottai csakis a francia nép, mert a nemesek a hódító frankok utódai.

A modern politikai és intézményi közösséggé szerveződő népnek mint nemzetnek nem kellett azonban föltétlenül teljes szuverenitással rendelkeznie: a Habsburg-birodalmon belül évszázadokon keresztül létezett a rendi és kialakulhatott a modern cseh vagy magyar nemzet, mert ehhez politikai és kulturális intézmények álltak rendelkezésre, így külön hivatali apparátusok és rendi gyűlések, vagy például nemzeti múzeumok és akadémiák. Éppígy nem volt szükséges föltétlenül a teljes integritás: a görögök szétagolt *polisz*-közössége bizonyos közös – egyszersmind kultikus és politikai – intézmények (olümpiai játékok, delphoi-i szentély, amphiktüóniák) révén képezett kultúrnezetet, éppígy a szétagolt német államok a Német Birodalom ill. Szövetség egynémely, sokszor persze formális intézménye (körzetek stb.) révén. A nyugat-európai „történelmi” nemzetállamok alapját eleve a rendi-feudális és abszolutisztikus monarchiák territoriális államnemzete képezte, de a kelet-európai soknemzetiségű birodalmak fölbomlása után látszólag tisztán etnokulturális alapon létrejött

⁸ A modern korig gyakran fölváltva használták a *gens* és a *natio* kifejezéseket, a premodern állapotokra mégis inkább a *gens* fogalma jellemző. (V.ö. Rákóczi híres kiáltványában: „Recrudescunt inclytæ gentis Hungariæ vulnera.”) E korai, rendi jellegű nacionalizmus bizonyos elemei a kiváló történészünk, Szűcs Jenő által *gentilizmusnak* nevezett jelenségre (v.ö. erről mindenekelőtt: *A magyar nemzeti tudat kialakulása* c. kötetben található tanulmányait) emlékeztetnek. A modern korban azután egyértelműen elválik egymástól a hagyományos *gens* és a modern *natio* fogalma.

„kisnemzeti” államoknak is mindenütt megvoltak valójában a politikai-territoriális előzményei.

Az integritás egy másfajta, számos problémát (v.ö. „irredenta”) fölvető csorbulása áll elő azonban akkor, ha az etnikai-kulturális közösség nem minden csoportját sikerül egyesíteni a politikai-territoriális közösségben. Ennek az helyzetnek két változata lehetséges. Az egyiket a francia nép (etnikum) esetében szemlélhetjük: bár korábban voltak rá törekvések, a francia államnemzet végülis lemondott róla, hogy a svájci vagy a belgiumi franciák egyszersmind valamely intézményesült francia kultúrnemzethez is tartozzanak. A francia(nyelvű) kultúrához azonban természetesen hozzátartoznak – sőt nemcsak ők, de a québec-i franciák is. A másik eset sajnos éppen a magyar nép (etnikum) példája: eredeti nemzetállamát a történelmi fejlődés szétzilálta, méghozzá igen szerencsétlen körülmények között.⁹ Hogy a magyar államnemzet territoriális határain túli magyarok is a magyar(nyelvű) kultúrához tartoznak, nyilván nem vitás. De tartozhatnak-e egy intézményesült magyar kultúrnemzethez? A francia példa nyomán *a limine* azt kellene mondanunk, hogy nem, csak hogy nyilván sokkal könnyebb valamiről önként lemondani, mint valamit kényszerűen elviselni. Ezért nem csodálkozhatunk rajta, hogy a trianoni határok valamilyen formájú revíziója – vagy a történelmi, vagy az önrendelkezési jog alapján – magyar nemzeti követeléssé vált, egészen az újabb, ezúttal párizsi békéig. Az elfojtások ezt követő évtizedei után pedig egyre fokozódó mértékben nyert teret az az elképzelés, hogy a magyar állam és a magyar nemzet két különböző dolog¹⁰, mert a magyar nemzet: kultúrnemzet, amelynek egységét a határok és állampolgárságok megváltoztatása nélkül is

⁹ E kérdéssel részletesebben foglalkoztam „Magyarország geopolitikai helyzete a Kárpát-medencében” c. tanulmányomban: *Világosság* XLII. (2001) évf. 7-9. sz., 122-129. o.

¹⁰ E megkülönböztetés erőltetett kifejeződései például az állami és a nemzeti ünnep szétválasztása, újabban az állami és a nemzeti zászló megkülönböztetésének ötlete. Holott e kettő között nem az a különbség, hogy (már amennyiben egyáltalán különböznek egymástól, mert mondjuk az állami zászlón szerepel az államcímér), az állami zászlót az állampolgárok, a nemzetit pedig a nemzet más tagjai használják, hanem az, hogy – mint minden más állami/nemzeti jelvény vagy szimbólum esetében is – az előbbit az állam/nemzet hivatalos képviselői, az utóbbit pedig magánszemélyek. Mondjuk egy közjegyző tábláján szerepelhet az államcímér, egy ügyvédén viszont nem. Éppígy az állami zászlót a köztársasági elnök, a miniszterelnök stb. használhatja, a nemzeti zászlót pedig bárki, aki a nemzethez tartozónak érzi magát.

meg lehet és meg is kell valósítani. Annak fényes bizonyítékaként, hogy a kultúrnemzet eszméjének megvalósítása is intézményesülést és politikai formákat igényel, a magyar országgyűlés megalkotta az ún. státustörvényt, melynek keretében a magyar állampolgársággal nem rendelkező magyarok ún. magyarigazolványt kaphatnak. Ez azonban fából vaskarika: a magyarigazolvány ugyanis csak a magyar állampolgárság szurrogátuma.¹¹ Az államhatáron kívüli magyarok vagy természetes módon a magyar kultúrközösséghez tartoznak, s ehhez akkor nem szükséges semmiféle magyar igazolvány, vagy a magyar nemzethez, s akkor viszont magyar állampolgárság és útlevél járna nekik.¹²

A modern polgári világban mára egyértelműen az a koncepció vált uralkodóvá, hogy egy nemzet egységét illetve ennek alapját döntően a közös alkotmány és politikai kultúra, s csak ennek érzelmi nyomatékaként a közös származás és nyelvi kultúra adja. Az ilyen nemzetképződmény ideáltipikus példajaként részint természetesen a svájci, részint talán méginkább az amerikai nemzet példája jelenik meg, mert a polgárokat erkölcsileg egyesítő politikai szerződés hegeli ideáljának e két nemzet alkotmányos léte és eszméje felel meg leginkább. Ezt az eszmét *republikánizmusnak* szokás nevezni, már azóta, hogy a Publius álnéven író három kiváló szerző e fogalmat megalkotta, szembeállítva a pluralizmusra épülő és az érdekeket – így a regionális érdekeket is¹³ – az alkotmányban kiegyensúlyozó

¹¹ Nyilvánvaló, hogy a státustörvény lényege nem a sokféle más módon is megvalósítható támogatásrendszer, hanem éppen a szentkoronás magyarigazolványok által szimbolizált „határváltoztatás nélküli nemzetegyesítés”. Ezzel válna ugyanis anyagi erővé néhai miniszterelnökünk eszméje, miszerint ő „lélekben” 15 (a valóságban sajnos inkább csak 14) millió magyar miniszterelnöke – ami ebben az eredeti formájában tudományosan értelmezhetetlen.

¹² Az utóbbi megoldás persze minden bizonnyal a „repatriálás” hatalmas migrációs hullámait idéznél elő – amit azonban aligha lehet magyar nemzeti érdekek minősíteni.

¹³ Nem igaz, hogy Magyarországon nincsenek hagyományai a regionalizmusnak és a régiós tudatnak – a jelenlegi ún. régiók azonban csakugyan íróasztal mellett kigondolt bürokratikus egységek. Földrajzi alapjai és történelmi tradíciói vannak az olyan régióknak, mint a Dunántúl (benne a Kisalföld és a Dunamellék), az Alföld (benne a Tiszavidék és a Tiszántúl) és a Felföld (a tulajdonképpeni Felföld és a Dunakanyar központi vidéke), emellett természetesen a megyéknek is, ám ezek a régiókkal nem a mai „nagymegyék”, inkább a középkorban létrejött „kismegyék” rendszerében összeillők. V.ö. ehhez Bibó István: „Közigazgatási területrendezés és az 1971. évi településhálózat-fejlesztési koncepció” c. rendkívül világos és ma is tanulságos – az itteniehez képest némileg más szóhasználatú – írását a *Válogatott tanulmányok III.* kötetében.

köztársaságot a rousseau-i „tisza” (közvetlen) demokráciával.¹⁴ A kultúr-nemzet-koncepciótól időközben a fajelmélet zsákutcájához eljutott, majd abból végre kikecmergett Németországban ezért szögezte le határozottan Jürgen Habermas: „Az egyetlen patriotizmus, mely nem idegenít el bennünket a Nyugattól, az alkotmány patriotizmusa.”¹⁵ A republikanizmus azonban nem föltétlenül államformát jelent: egy alkotmányra épült monarchiában éppúgy érvényesülhetnek az elvei, mint ahogyan egy ilyen monarchiában a korona is a népszuverenitás szimbóluma. A magyarországi szentkorona-kultusznak nem abban áll a veszélye, hogy bárki is a monarchia visszaállítását tervezné (a rendi-nemesi magyar nacionalizmus eszménye amúgyis, lengyel mintára, a király nélküli királyság volt), hanem abban, hogy a korona „szent” jellegének és alkotmányos-közjogi szerepének egyidejű hangoztatásával a szuverenitást valójában nem a néptől eredőként, hanem – mint a középkorban – lényegében transzcendens eredetüként fogja föl. A szentkorona-kultusz emellett nyilvánvalóan állandó és folyamatos utalást jelent a „Magyar Szent Korona Országai” birodalmi eszméjére.¹⁶ A premodern kultúr-nemzet-

¹⁴ Alexander Hamilton, James Madison és John Jay írta „Publius” álnéven *A föderalista* cikkeit, az eredeti: *The Federalist Papers* 1787/88. A jelzett megkülönböztetéshez lásd: 10. sz. cikk. – A szerzők valójában egy igen régi tradíciót követtek: Arisztotelész különböztette meg a „politeia” (= *res publica*, köztársaság) ideális politikai rendszerét a „demokrácia” elfajult politikai rendszerétől. Csak a hellenisztikus és római cezarizmusok súlyos tapasztalatai keltek nosztalgiát a demokrácia régi rendje iránt, s ekkor Polübiosz már a jó berendezkedésnek tekintett demokráciát állította szembe az elfajult „ochlokrácia”-val.

¹⁵ Lásd: *Die Zeit*, 1986. VII. 11. Az alkotmánypatriotizmus (Verfassungspatriotismus) fogalmát eredetileg Dolf Sternberger alkotta meg, nem sokkal a háború után. Habermas koncepciójáról írtam: „Az alkotmány patriotizmusa”, *Világosság* XXXVII. (1996) évf. 5. sz., 39-47. o.

¹⁶ Ezért kell állandóan bizonygatni, hogy a korona azonos azzal, melyet a pápa annakidején első királyunknak küldött (holott I. Istvánhoz legjobb esetben is csak a latin résznek van köze, mely talán a szentté avatott király ereklyetartója volt), s ezért kellett a koronát fölhelyezni a címerperemre, mely heraldikai eljárás egyébként csak a monarchiákban szokás. Amikor erre egy jeles nemzeti-liberális történészprofesszor annakidején rámutatott, kioktatták, hogy igenis Andorra és San Marino (egykori feudális tartományok) címerperemén is van korona! Végül ezért kellett a koronát az Országházban elhelyezni, holott annak, mint a magyar államhatalom történelmi jelképének, nyilván nem a törvényhozás, hanem az államfő székhelye biztosíthatná az igazi *genius loci*

koncepció és a birodalmi szentkorona-kultusz egyfelől, a modern republikanizmus és a népszuverenitás eszméje másfelől: a magyar nemzettudatnak alakítóinak e két oldal között előbb vagy utóbb világosan és egyértelműen választania kell. Mert hidegnek és hévnek valamiféle állandó lágymeleg egyeztetését aligha hívhatjuk másként, mint *nemzeti középser*.